

Národní park Nairobi – příroda versus výstavba

Jan Plesník, František Pelc

Canberra, Soul, Saint Louis, Chicago, Varšava nebo Nairobi. Co mají uvedená známá města společného? Ač se to zdá málo pravděpodobné, v jejich bezprostřední blízkosti, nebo dokonce přímo v nich byly vyhlášeny

národní parky. Přesto jen jedno z nich se může pyšnit neoficiálním titulem Hlavní město světové fauny a flóry. Jeho nositelem se stala keňská metropole, a to díky stejnojmennému národnímu parku.

Nově budovaná trať Mombasa–Kampala narušila krajinný ráz národního parku Nairobi. Foto Jan Plesník

Národní park Nairobi leží jen sedm kilometrů od centra keňské metropole s řadou mrakodrapů. Foto František Pelc

Jak to všechno začalo

A skutečně. Pro četné návštěvníky Afriky jižně od Sahary národní park Nairobi zprostředkovává vůbec první setkání s tamější stále ještě úchvatnou přírodou. A navíc se tak děje již 84 let. Britští osadníci se na území dnešního parku, tehdy osídleném kočovnými Masaji a usedlými Kikuiji,

začali objevovat koncem 19. století. Skutečný zlom nastal ale až v roce 1895, kdy britská královna Viktorie vyostřila pomyslný souboj se svým vnukem, německým císařem Vilémem II., o to, kdo se první dostane železnicí k největšímu jezeru na africkém kontinentu, nesoucímu již skoro čtyři dekády její jméno. Keňa byla

Železnici vedoucí národním parkem Nairobi stavěla čínská firma za peníze půjčené čínskou bankou. Foto František Pelc

tehdy součástí Britské východní Afriky, zatímco sousední Tanzanii se říkalo Německá východní Afrika. Mimochodem, zlí jazykové tvrdí, že právě kvůli německým a ruským vládcům z příbuzenstva se žena, nad jejíž říší skutečně Slunce nezapadalo, nechala jmenovat indickou císařovnou, aby nezůstala „pouze“ královnou.

Poddaní Jejeho Veličenstva zajistili výhru Albionu tím, že z Britské Indie přivezli na 36 000 dělníků a řemeslníků, pocházejících zejména z chudých vesnic v Paňdžábu a najatých na tři roky, jež rozhodně nebyly odpočinkovou rekreací. Důvod výstavby železnice byl jasný: parní lokomotivy dokázaly na trati Mombasa – Viktoriino jezero rychle a ve velkém dopravovat nejen zboží, hlavně slonovinu, ale i vojáky: pomáhaly tak mocensky ovládat celou strategickou oblast afrických Velkých jezer. Náklady na výstavbu trati nakonec tvořily téměř 5 % tehdejšího astronomického ročního rozpočtu Spojeného království. Jízlivý politik Henry Labouchere ji proto překřtil na Šílenou dráhu.

V roce 1899 dorazila početná pracovní armáda s pražci a kolejnicemi až k území, jemuž Masajové, kteří si bojovností nezadali s indiány Velkých plání, říkali Enkare Nairobi, tedy Místo studených vod. Stavitelé tak našli ideální lokalitu k vybudování důležité zastávky: nacházela se téměř 1 700 m n. m., takže v ní nehrozila malárie, vyznačovala se mírným podnebím a v neposlední řadě nabízela bohaté vodní zdroje.

S rozšiřováním rychle bujícího města do okolní krajiny a rozvojem zemědělství se početnost nejen ikonických druhů fauny v jeho okolí rychle snižovala. Část území sice spadala do Jižní rezervace zvěře, kde byl lov, tradiční kratochvíle britských mužů, zakázán, ale omezení se netýkalo dalších činností. A tak se v ní mohl vesele pást dobytek, navážel se tam nejrůznější odpad a piloti Královského letectva (RAF) v ní trénovali bombardování malých cílů. Jako v mnoha jiných případech, vše nakonec rozhodla paličatá zatvřelost jednoho člověka.

Mervyn Cowie se už v Nairobi narodil, a když se po devíti letech studia ve Spojeném království, kde promoval na prestižní Oxfordské univerzitě, v roce 1932 do Keni vrátil, neutešený stav zejména velkých savců v okolí rodiště jej doslova zděsil. Místní koloniální úřady o jeho návrhu vyhlásit přímo v sousedství Nairobi národní park ale nechtěly ani slyšet. Houževnatý Skot se proto rozhodl využít triku, který bychom dnes nazvali v lepším případě falešnou

zprávou, v horším rovnou čistou dezinformací. Do místního hojně čteného deníku sepsal pod přezdívkou Starousedlík článek, v němž požadoval rovnou vystřílení všech zvířat v celé zemi. Znepokojená veřejnost začala okamžitě rozhořčeně protestovat, což rozhoupalo vládu k ustavení výboru zabývajícího se možným zřízením národního parku. Ten byl skutečně jako první v Keni 16. prosince 1946 vyhlášen a Cowie se stal jeho prvním výkonným ředitelem. Zavedl v něm dosud hojně aplikovaný model, kdy větší část financí určených na péči o chráněné území pochází z turistiky: podle amerického vzoru se z něj ale museli vystěhovat masajští pastevci.

Co dnes národní park Nairobi nabízí

Rozvoj keňské metropole, která patří mezi nejrychleji rostoucí města na světě a která je v současnosti domovem 4,4 milionu obyvatel, vedl k tomu, že národní park Nairobi dostává své pověsti chráněného území doslova za humny: od centra vzpomínaného velkoměsta jej dělí pouhých sedm kilometrů. Zaujímá plochu 117 km², je tak jen o trochu menší než CHKO Český kras a většinou jej pokrývá typická východoafrická savana, tedy otevřené traviny s roztroušenými akáciemi (*Acacia* spp.). Vrchovinu nacházející se v západní část parku porůstá suchý les, kdežto na jihu podél stálého vodního toku, řeky Mbagathi, se vytvořil lužní stromový porost. Návštěvníci parku si kromě občasných hlubokých roklí nemohou nevšimnout ani skalnatých svahů hostících několik pozoruhodných druhů cévnatých rostlin, jako je jednoděložná *Murdannia clarkeana*.

Blízkost hlavního města si vynutila oplocení národního parku: elektrický ohradník lemuje jeho severní, východní a západní hranici. Naopak jižní okraj tvořený řekou Mbagathi navazuje na otevřenou krajinu Athi-Kapito, kudy do parku a z něj migrují velcí kopytníci. Zatímco jejich pravidelný přesun mezi Serengeti v Tanzanii a keňskou Masai Marou, výstižně označovaný jako Velké putování, milovníci přírody dobře znají, už méně se ví, že více než milion těchto savců se dříve vydával na cestu mezi Kilimandžárem a Mount Kenya. Založení Nairobi uvedenou migraci přetrnulo: lépe řečeno, nejsevernější místo dnes již mnohem menšího tahu představuje právě národní park.

I přes na africké poměry malou rozlohu hostí národní park Nairobi více než 100 druhů savců,

Jižní poddruh nosorožce tuponosého (*Ceratotherium s. simum*) byl do národního parku Nairobi vysazen.
Foto Jan Plesník

nejméně 60 druhů obojživelníků a plazů, 516 druhů ptáků a půl tisícovky druhů cévnatých rostlin. Nicméně právě charismatičtější větší savci lákají turisty do národního parku nejvíce. Pozorovat v něm mohou mj. lvy (*Panthera leo*),

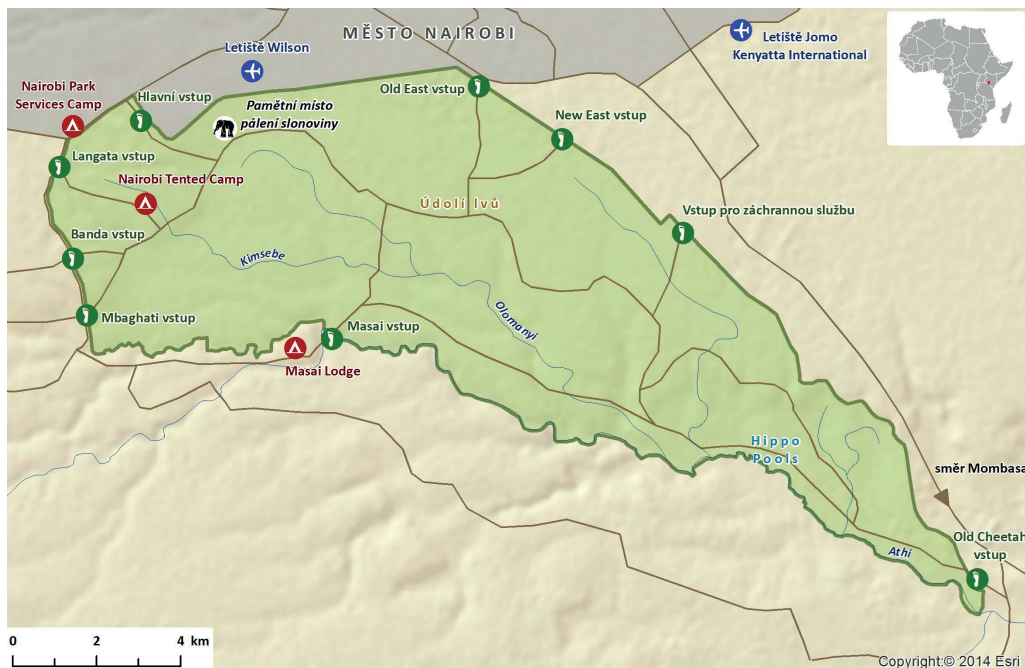
levharty (*P. pardus*), buvolky kaferské (*Syncerus c. caffer*) a hrochy obojživelné (*Hippopotamus amphibius*). Z proslulé „velké pětky“ tak v parku chybějí pouze sloni afričtí (*Loxodonta africana*). Z obavy z pokračujících střetů s lidmi byli tamější

NOEMOVA ARCHA PRO NOSOROŽCE

Národní park Nairobi se řadí k omezenému počtu míst nabízejících účastníkům safari možnost spatřit ve volné přírodě oba druhy afrických nosorožců.

Ještě počátkem 19. století se v africké savaně pohybovalo více než milion nosorožců dvourohých (*Diceros bicornis*). Na pomyslné dno si jeho populace v důsledku masivního lovu sáhla v roce 1993: na celé obrovské ploše původního areálu rozšíření zůstalo ne více než 2 300 exemplářů. V současnosti dosahuje uvedený druh pozoruhodných lichokopytníků počtu 6 500 jedinců: nicméně Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN) jej i nadále hodnotí jako celosvětově kriticky ohrožený. Národní park Nairobi hostil v květnu 2024 101 těchto zvířat: tamější populace v něm proto dosahuje nejvyšší hustoty (denzity) v Keni. Přitom začátkem roku 2024 bylo 21 „černých“ nosorožců přemístěno z parku do soukromé rezervace Loisaba na severu země.

Jelikož se nosorožec dvourohý živí okusováním větvíček a listů dřevin, vyhledává spíše biotopy s křovinným či stromovým porostem. Proto návštěvníci Nairobského národního parku spatří spíše jedince jižního poddruhu nosorožce tuponosého (*Ceratotherium s. simum*) vyhledávající otevřené prostory, kde v malých rodinných skupinkách poklidně spásají trávu. Tato zvířata ale v něm nejsou původní: pocházejí z Jihoafrické republiky a z 11 zvířat vypuštěných do národního parku Nairobi vznikla populace dnes čítající 31 kusů. V roce 1895 zbylo na světě jen několik desítek nosorožců tuponosých, navíc soustředěných na jediném místě v JAR. Pečlivé pátrání v archívech potvrdilo, že jich zůstalo přece jen o něco více, než se donedávna soudilo. Úsilí jihoafrické státní ochrany přírody a zejména místních farmářů, kteří nosorožce začali chovat na svých oplocených pozemcích, se promítlo do postupného nárůstu jejich abundance. Dnes žije na černém kontinentě ve volné přírodě a v polochovech i přes nedávnou enormní vlnu pytláctví na 16 800 exemplářů.

Mapa národního parku Nairobi. Vypracoval Jan Vrba

chobotnatci raději přesunuti do již zmiňované národní rezervace Masai Mara. Nairobský národní park představuje jednu z nejvýznamnějších lokalit chránících oba druhy afrických nosorožců (viz rámeček na předcházející straně).

Problémy se Šílenou dráhou měl vyřešit čínský kapitál

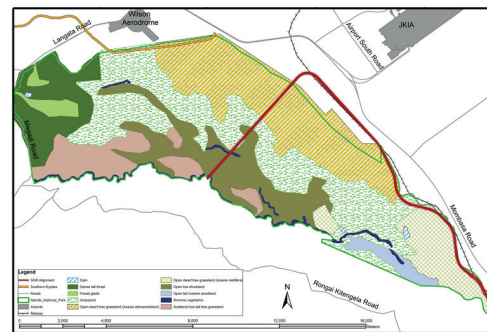
Také na železniční trati Mombasa – Viktoriino jezero se podepsal zub času. V důsledku nedostatečné údržby kolejnic a vlaků trvala na začátku tisíciletí cesta z Nairobi do Mombasy 24 hodin, tedy dvakrát déle než v předcházejícím desetiletí. V té době byla v celé zemi provozuschopná jen polovina všech tratí. Keňská vláda se ale v roce 2011 rozhodla Šílenou dráhu nemodernizovat, nýbrž postavit zcela novou trať z Mombasy do ugandské metropole Kampaly. Jde o vůbec největší a také nejdražší infrastrukturní projekt od získání nezávislosti v prosinci 1963: stát přijde na nejméně 3,6 miliardy USD (81,5 miliard Kč).

Financování nákladné stavby vyřešila půjčka čínské banky Exim pokrývající 90 % nákladů, desetinu pak uhradí keňský kabinet. Trať nebude elektrifikována, přičemž dieselové lokomotivy pojedou průměrnou rychlostí 120 km/hod, čímž se cesta z Mombasy do Nairobi zkrátí na čtyři hodiny. Firmy z donedávna nejlidnatější

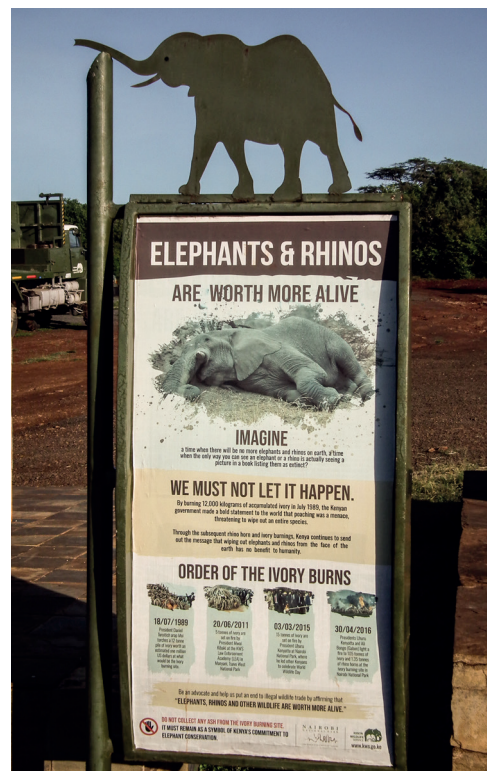
země světa se zavázaly zaměstnat při stavbě na 30 000 keňských občanů.

V prosinci 2015 pronikly na veřejnost znepokojující zprávy, že nová trať má vést přímo jádrem národního parku Nairobi. Tamější Ministerstvo dopravy následně nechalo v souladu se zákonem vypracovat hodnocení vlivu na životní prostředí a společnost (ESIA). Jeho výsledky označili odborníci za pochybné a zmanipulované, protože viditelně zvýhodňovaly vládou upřednostňovanou trasu. Navíc ze sedmi uvažovaných variant pět procházelo národním parkem a zbývající dvě do něj rovněž zasahovaly, byť v jeho hranicích. ESIA vůbec neuvažovala vést železnici mimo chráněné území – vláda by musela vykupovat soukromé pozemky.

A výsledek? Krajinný ráz legendárního národního parku hyzdí od roku 2019 šestikilometrový most postavený na sloupech 18 metrů nad zemí. Pro omezení vibrací musely být sloupy o základně 4 × 4 m zakopány hluboko do země. Zůstává dobře známou skutečností, že dopady lineárních staveb na prostředí sahají daleko mimo ně. Nejen hluk, ale i látky znečišťující půdu, vodní zdroje nebo ovzduší pocházející z výstavby, provozu a údržby tratě ovlivňují široké okolí, a to přes instalaci četných protihlukových stěn. Zkušenosti ukazují, že železnice nebo silnice vedené do té doby málo dotčeným chráněným územím podporují pronikání

Trasa železnice Mombasa–Kampala prochází středem národního parku Nairobi (červená čára). Vypracoval Jan Vrba

Blízko hlavní brány do národního parku Nairobi se nachází místo, kde již několikrát byla veřejně spálena zabavená slonovina či nosorožčí rohy. Foto Jan Plesník

invazních nepůvodních druhů, zintenzivňují pytláctví a vedou ke změnám v chování volně žijících živočichů. Přitom pod dálnicí A2 neda-leko hory Mount Kenya byl vybudován tunel, který využívají i sloni.

Abychom byli objektivní, uvedme, že ne všichni ochránci přírody výstavbu mostu kritizují. Někteří upozorňují, že vedení trati po zemi by krajinu národního parku fragmentovalo mnohem více a pro mnohé živočichy by kolejnice představovaly jen obtížně překonatelnou překážku.

Většinu národního parku Nairobi pokrývá východoafrický typ savany. Foto Jan Plesník

Nejvhodnější dobou pro pozorování zeber Böhmových (*Equus quagga boehmi*) zůstává období sucha, kdy se stahují k vodním zdrojům v národním parku. Foto Jan Plesník

Podle zesnulého keňského vědce a ochránáře Richarda Leakeyho je nejdůležitější, že nedošlo k zmenšení Nairobského národního parku.

Místní tisk tvrdí, že byl původně ve hře záměr opravit pouze poškozené části přes sto let staré železnice ve stávajícím koridoru, což byla připravena podpořit i Světová banka. Nakonec zvolené řešení přineslo úplně novou stavbu včetně vzpomínaného přetnutí národního parku. Investice se v průběhu realizace oproti plánu značně navýšila, což kritizovaly některé opoziční politické subjekty. Je všeobecným tajemstvím, že stavba byla spojená i s korupcí, kdy nakonec bylo osmnáct aktérů této kauzy odsouzeno. Začátky byly těžké i pro vlastní provoz. Pro nedostatek moderních lokomotiv a vagónů a poplatků za využití nové železnice se velká část zboží včetně těžkých nerostných surovin vozila a stále vozí těžkými nákladními automobily z pobřežních oblastí do Nairobi a okolí. Stav silnice mezi Mombasou a Nairobi tomu odpovídá.

Nejedná se jen o vlastní stavbu

Pokud jde o ochranu přírodního prostředí, Keňa bývá považována na černém kontinentě za bez nadsázky vzorový stát. Vždyť zavedla některá překvapivě přísná opatření: v zemi je kupř. zakázáno vlastnit slonovinu, používat igelitové tašky nebo lovit zvířata pro trofeje. Podle názorů četných vědců a profesionálních či dobrovolných ochránců přírody utrpěla její dlouhodobě vytvářená pověst výstavbou frekventované železnice v národním parku značné šrámy. Panují oprávněné obavy, že v jiných subsaharských zemích si jednoduše řeknou: Když i Keňa, tak proč ne my.

Keňa se stejně jako mnohé další africké státy zadlužuje u bohaté Číny, v současnosti je čtvrtou nejzadluženější africkou zemí, což do budoucna může přinést mnoho socioekonomických a politických problémů. Mezi všemi otázkami a výhradami však vyčnívá trasování napříč plochou nevelkého národního parku na okraji velkoměsta. Jsme přesvědčeni, že šlo nalézt šetrnější řešení alespoň při hranicích parku. Délka jízdy by se prodloužila o patnáct minut, ale integrita parku by byla lépe uchována. Politováníhodné. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz